

19. Полное Собрание Законов Российской Империи : [в 45 т.]. – С-Пб., 1830. – Собр. 1. – Т. XXII.
20. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания. – Т. I.
21. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания. – Т. II.
22. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания. – Т. IV.
23. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания. – Т. V.
24. Соловьев С. М. История России с древнейших времен/ Сергей Соловьев. – Т. 18. – М., 1993. Кн. IX. – С. 491.
25. Завьялов А. Вопрос о церковных имениях при императрице Екатерине II / Алексей Завьялов. – СПб., 1900. – 405 с.
26. Смолич И. К. Русское монашество. 988–1917/ Игорь Смолич // Приложение к «Истории Русской Церкви». – М., 1997. – 608 с.
27. РДАДА. – Ф. 248. – Оп. 1. – Спр. 769. – лл. 789-793
28. Милюков П. Н. Государственное хозяйство России в первой четверти XVIII века и реформа Петра Великого. Изд.2-е / Павел Милюков. – М., 2011. – 698 с.
29. IP НБУВ. – Ф. 160. – Спр. 857. – арк. 17
30. Попов Н. Придворные проповедники в царствование императрицы Елизаветы Петровны / Николай Попов// Летописи русской литературы и древности, издаваемые Н.С.Тихонравовым. – М., 1859. – С. 1-33.
31. Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра/ Петр Знаменский. – Казань : в унив. тип., 1873. – 851 с.
32. РДАДА. – Ф. 248. – Оп. 40. – Кн. 3066. – Л. 482-482 об.
33. ЦДАК. – Ф. 127. – Оп. 1010. – Д. 3395. – Л. 1-4об.
34. РДАДА. – Ф. Коллегии экономии. № 280. – Оп. 4. – Д. 1775.
35. РДАДА. – Ф. 10. – Оп. 3. – Спр. 433. – Л. 17 – Об.18.

Чупис О. В. Секуляризационные меры правительстве России в XVIII веке

В статье рассматривается анализ секуляризационных процессов, связанных с изменением положения Православной Церкви, церковно-государственных отношений в России в XVIII в. Проанализированы меры правительственной политики, их влияние на внутрицерковную жизнь, приведших к отчуждению земельной собственности духовных феодалов в России в XVIII в.

Ключевые слова: секуляризация, духовенство, монастырские земли, Синод, Коллегия Экономии.

Chupys O. V. Secularizing measures of governments of Russia in the XVIII century

The article deals with the analysis of secularization process that is associated with the position of the Orthodox Church, church-state relations in Russia in the XVIII century. Analyzed measures of government policies and their impact on the internal life, which led to the alienation of land ownership church lords in Russia in XVIII century.

Keywords: secularization, the clergy, monastic lands, the Synod, the College Savings

УДК 94(477):281.9"19/20"

О. Б. Потапова

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядаються зміни у соціально-психологічному сприйнятті дійсності православним духовенством в Україні протягом 1917-1920 рр. Зроблено спробу виділити основні чинники, що привели духовенство до складного морально-психологічного стану. Обґрунтовується думка, що православні священики через складні, нестабільні умови праці і суспільну напругу перебували у стресовому стані.

Ключові слова: парафіяльне духовенство, морально-психологічний стан, богослужбова діяльність, віруючі, суспільна напруга.

Розвиток громадянського суспільства завжди пов'язаний із зростанням рівня духовності населення. Важлива роль у цьому процесі належить духовенству як провіднику православної традиції. Але вітчизняні історики тільки нещодавно стали звертати увагу на таку маловивчену ділянку історичних досліджень, як соціальна історія, і місце в ній духовенства. У цьому контексті дослідження морально-психологічного стану парафіяльного священика, його сприйняття дійсності і вплив останнього на професійну діяльність і поведінку видається нам актуальним.

У радянській історіографії питання про морально-психологічний стан як таке не розглядалося, а на духовенство було навішено вже загальновідомі ярлики. У сучасних вітчизняних і російських дослідженнях все більше уваги приділяється різним аспектам діяльності православного духовенства в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., його ролі у суспільстві. Серед науковців, у роботах яких започатковано, на нашу думку, розгляд поставленої проблеми варто назвати російських істориків Б.Миронова [1], Т.Леонтьєву[2], вітчизняних дослідників Б.Андрусишина [3], Г.Надтоку [4] та ін. Варто наголосити, що вітчизняні дослідники розширюють коло своїх пошуків у важливих для даного дослідження напрямках [5; 6; 7]. Разом з тим, проблема морально-психологічного стану православного духовенства не була предметом окремого дослідження.

Автор розвідки має на меті проаналізувати стан православного духовенства в Україні, визначити основні чинники, що впливали на його життєдіяльність, показати ставлення до повсякденних проблем у

пастирській діяльності протягом другої половини XIX – на початку XX ст. Своїм завданням автор ставить окреслення проблеми, проте не вичерпне її вирішення.

Перш ніж приступати до викладення основного матеріалу визначимося з термінологією. Під морально-психологічним станом ми розуміємо комплекс чинників, які впливають на поведінку людини у певний час і за певних обставин. Тобто це більше внутрішній стан людини. Соціально-психологічний стан в нашому розумінні – це складне багаторівневе явище, яке проявляється в інтеграції ментально-психічного, психосоціального, емоційно-почуттєвого, спонукально-вольового чинників, які формують поведінку і діяльність людини у суспільстві. Він характеризує зовнішній бік діяльності, відносини і поведінку особи в суспільстві.

Тривалий час духовенство на свою адресу отримувало докори і звинувачення в антинародній, контрреволюційній діяльності, його називали крахоборами і перевертнями. Але мало хто замислювався над тим, наскільки вони є обґрунтованими і в якому морально-психологічному стані знаходилися пастирі у складний історичний момент. Звернемося до витоків проблеми.

У 1721 р. Петро I позбавив православну церкву самостійності через запровадження Духовної колегії (синоду). З цього часу вона перетворилася на частину державного апарату, адже синод очолювався обер-прокурором, світською особою, і діяв на правах звичної колегії. Служителі культу по суті перетворилися на чиновників, які отримували платню від держави, за що повинні були повідомляти після сповіді мирян про підготовку тяжких державних злочинів [8, с.519]. Тобто світська влада, з одного боку, змусила духовенство порушити таємницю сповіді і діяти всупереч його професійної етики, а з другого, посіяла зерна недовіри до священнослужителів. На нашу думку, це стало першою цеглиною у тому мурі непорозуміння, який з часом виріс між пастирями і віруючими.

В Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. діяла переважно Російська Православна Церква (далі – РПЦ). Функціонування церковної організації забезпечувала ієрархія, що формувалася із ченців. Частка парафіяльного духовенства (одруженого) становила 90% від усіх представників духовного стану. Воно складалося із трьох основних груп – священників, дияконів і причетників, співвідношення між якими зберігалось відповідно до духовних штатів. Представники кожної групи мали різний духовний статус і відповідно різні обов'язки під час виконання церковних обрядів: священник виконував головну роль, без нього взагалі не могло відбуватися ніяких обрядів і таїнств, диякон допомагав священнику, а причетники служили для створення пишності, святковості служби.

Священик був головою причту, мав адміністративну владу над рештою його членів. Для обіймання відповідної посади існував віковий ценз: мінімальний вік становив для священника 30 років, для диякона – 25, для причетника – 15 років. Важливим чинником для зайняття посади була духовна освіта, тому члени причту значною мірою відрізнялися за рівнем освіченості. Істотна відмінність між членами причту проявлялась у сумах доходів, оскільки за звичаєм вони ділилися між священником, дияконом і всіма причетниками у співвідношенні 4:2:1 [9, с.2-3]. Такий розподіл доходів між членами причту часто призводив до конфліктів між ними.

Структура доходів духовенства була неоднаковою і в різні часи складалася з використання церковної землі, державного утримання, а також зборів та добровільних пожертв населення. На початку синодального періоду уряд прагнув до більш сталого забезпечення духовенства: скасовувалось збирання за треби, а натомість проектувався певний внесок на утримання причту з кожного парафіяльного двору. Згідно із загальним межуванням землі, що розпочалося ще 1765 р., кожній сільській церкві відводилось 33 десятини орної землі [10, с. 293, 300-301].

Наступні спроби покращити становище духовенства були зроблені російським царем Олександром II під час реформ 60-70-х років XIX ст. Церковна реформа, на думку С. Римського, ліквідувала станову замкненість, сприяла реформуванню духовних навчальних закладів, пожвавленню парафіяльного життя, розширенню прав духовенства, але до 1917 року так і не було вирішено проблеми матеріального забезпечення причтів [11, с.166-175; 12, с.313].

Ускладнювала становище парафіяльного духовенства політика уніфікації, яка проводилась РПЦ на українських землях. Вона призвела до скасування обрання церковного причту віруючими, що спричинило втрату особистих зв'язків між парафіянами і духовенством. Особливо гостро питання забезпечення постало стосовно сільських приходів, адже селяни хотіли бачити своїм пастирем достойну цього сану особу [13, с.471-476].

Українське селянство, на думку В.Меши, зберігало ті основи суспільної моралі та трудової етики, які в другій половині XIX ст. залишались базовими в системі православних цінностей. У зв'язку зі специфікою діяльності основна маса духовенства працювала в середовищі селянства і значною мірою залежала саме від нього – від його матеріальної та соціально-психологічної підтримки [6, с.173]. Це послугувало підставою для спроби світської влади через синод провести проект Положення про церковнопарафіяльні піклування, що ставали виборними органами парафіян, якими керували священники. Перед піклуваннями було поставлене завдання збирати гроші на свою церкву і врегульовувати конфлікти між причетом і парафіянами. Згодом на них було покладено і завдання матеріального забезпечення кліру. Але таку урядову ідею не підтримали миряни, адже за п'ятнадцять років тільки у третині парафій віруючі створили подібні організації [11, с. 172].

Необхідно констатувати, що у приватній власності духовенства була земля, але це не було повністю заслугою держави, тому що були причти, які держава не могла забезпечити землею. У таких випадках сільська громада мала виступати гарантом добробуту священно- і церковнослужителів. У Харківській єпархії

на початку ХХ ст. тільки 5773 десятини землі були надані причтам казною, решта була виділена сільськими громадами (18178,1 дес.) або поміщиками (12355 дес.) [14, с. 324].

Постійним джерелом зростання церковних земель була традиція приватних осіб дарувати церквам землі «на поминання душі», яка мала давнє походження [15, с.617]. Тому видається логічним, що поряд з жертвами грошовими були земельні наділи і цілі садиби. Так, селяни із слободи Сватова Лучка Куп'янського повіту [16, арк.1] і слободи Нової Рябини Богодухівського повіту Харківської єпархії [17, арк.1] заповіли свої садибні ділянки з будівлями і подушними наділами на користь причтів місцевих церков. Цікавим є той факт, що в Петербурзькій єпархії всі ділянки без винятку були надані парафіям із казенних земель і практично не мали угідь, пожертвованих або відведених їм прихожанами. Це свідчить про шанобливе ставлення населення в Україні до священників.

Імперська влада, яка проводила непослідовну політику щодо матеріального забезпечення духовенства, позбавляла його відчуття стабільності і не давала сповна виконувати своє призначення. А складне матеріальне становище селянства створювало умови для подальшого зростання соціальної напруги на селі. Із загостренням проблеми малоземелля в Україні наявність при церквах земельного наділу часто сприймалось як ознака особливих привілеїв духовенства [6, с.173].

Для захисту своїх економічних прав духовенство шукало законні шляхи реалізації своїх інтересів, досить активно використовуючи для формування громадської думки єпархіальні періодичні друковані органи, спираючись не тільки на емоції, але й розвиваючи аргументацію власних позицій. Такі методи були зумовлені тісними зв'язками між церквою та державою і свідчили про певну скрутість духовенства цими зв'язками. Водночас така позиція духовенства РПЦ стримувала утвердження у суспільній свідомості ідей неправового, насильницького перерозподілу влади і матеріальних благ [18, с. 55-74]. Тобто, з одного боку, духовенство потерпало від матеріальних проблем, а з іншого, воно зберігало адекватність соціальної поведінки і власним прикладом намагалось спрямувати суспільну активність у правове русло.

Ускладнення суспільно-політичної ситуації часів Першої світової війни вплинуло і на православне духовенство. Серед пересічного населення, яке переміщувалося вглиб української території, були представники духовенства. До них приєднувалось колишнє військове духовенство, яке після завершення війни виявилось без місць. Священнослужителі на нових місцях зверталися до єпархіальних архієреїв з проханнями про влаштування їх на вільні приходи, оголошеннями про які так рясніли шпальта релігійних єпархіальних видань. У другій половині 1918 р., наприклад, у Київській єпархії виявилось, що немає жодної священицької вакансії, а прохачів набралось 82 особи, 9 з яких були випускниками Духовних академій [19, арк. 17]. Відомі випадки, коли священники погоджувались на будь-які умови, аби отримати місце, навіть на половину грошового утримання [20, арк.43].

В атмосфері наростання соціально-психічного напруження, серед священників стали розповсюдженим явищем спроби самовільного зайняття парафій або виконання треб поза межами власних парафій. Але за дотриманням дисципліни суворо слідкували на місцях благочинні, які про все доповідали єпархіальним архієреям. Порушення дисципліни тягло за собою церковно-судовий процес, у підсумку якого духовна особа могла бути позбавлена сану [19, арк.22-23зв.].

У парафіяльному житті мали місце випадки звернення до єпархіальних архієреїв представників усіх категорій священно- і церковнослужителів про переведення з теперішньої парафії на більш прибуткове місце. Це ставало причиною участі духовенства різних рангів, у тому числі й дияконів, у інтригах проти своїх «собратій з метою зайняти місце останніх» [21, с.282].

Непорозуміння на матеріальному ґрунті призводили до конфліктів як між членами причту, так і між мирянами та священно-церковно-служителями. Додавали гостроти у взаємовідносини пастви і духовенства солдати, що приходили з фронту. Вони підбурювали населення проти пастирів. Але ж на фронті, поміж солдат, священники користувалися авторитетом [22, с.32]. Відомі випадки, коли парафіяни через порушення своїх прав, норм суспільної моралі зверталися до благочинного або єпархіального преосвященного з тим, щоб їм замінили священно-церковно-служителя. Але причини конфліктів були різні і тому населення під впливом радикальних елементів із свого середовища вдавалось до самочинних дій з вигнання духовенства. Реакцією єпархіальної влади на місцях на означені випадки була низка заходів, спрямована на упередження протиправних дій мирян щодо духовенства, його приниження [23, с.257-260].

Особливо це непокоїло, коли звинувачення були безпідставними і виражала їх не вся сільська громада, а тільки радикально налаштована її частина, яка була у меншості. Найбільш розповсюдженими звинуваченнями, що висувалися на адресу священників були чорносотенство і вимагання платні за треби. Але якщо розглянути докладніше ситуацію, в якій знаходилося духовенство України у передреволюційний і післяреволюційний час 1917 року, то можна з впевненістю сказати, що мало хто з його представників наважувався йти у розріз із офіційним курсом синоду. У випадках, коли священнослужителі проявляли громадянську відвагу, то потрапляли до списку неблагонадійних і за кожним їхнім кроком велось спостереження [24, с.46]. У цьому контексті підвищуються вимоги до особистих якостей пастирів.

Важливим чинником, що полегшував морально-психологічний стан і покращував соціальну захищеність духовенства, стала його самоорганізація. З ініціативи духовенства було створено мережу організацій, діяльність яких була спрямована на соціальний захист священно-церковнослужителів як тих, що служили, так і заштатних, а також їх вдов та сиріт. За статистичними даними Міністерства ісповідань по Київській, Волинській, Харківській, Чернігівській і Херсонській (відомості щодо Катеринославської і Полтавської єпархій відсутні) єпархія у 1917 році вдов та сиріт духовенства нараховувалось близько 33 762 осіб [25, арк.33]. Так, в Подільській єпархії діяло єпархіальне товариство взаємного страхування духовенства на випадок смерті [26, арк.36], у Чернігівській, Харківській та Полтавській єпархіях діяли піклування про бідних духовного

звання та комітети емеритальної (пенсійної) каси [25, арк. 47-48], а у Полтаві ще працював комітет суспільної взаємної допомоги сиротам та заштатному духовенству [25, арк.49]. Проте діяльність цих організацій мала допоміжний характер.

Важливий вплив на морально-психологічний стан мав мікроклімат у священницькій родині. Сімейні стосунки у священницькій родині були під пильним спостереженням парафіян. Священик і матушка (його дружина) мали докладати значних зусиль, щоб сімейне життя було прикладом для парафіян. Однак стосунки між подружжям не завжди були ідеальними, оскільки шлюб в основному укладався за необхідністю, викликаною буденними потребами [7, с.458-459].

Виникали в родині і проблеми, пов'язані із влаштуванням дітей на навчання, адже родина священника традиційно була багатодітною (від шести і більше дітей) [27, с.14-15]. Встановлено, що малолітніх і дітей шкільного віку у духовенства Київської, Волинської, Харківської, Чернігівської та Херсонської єпархій (по Катеринославській і Полтавській єпархіям відомості відсутні) у 1916–1917 рр. усього було близько 19 328 осіб, не враховуючи тих, хто вже навчався у духовних навчальних закладах [25, арк. 33]. Тому священнослужителі у вирішенні питання про влаштування дітей у навчальні заклади знову стикалися з матеріальними проблемами і змушені були будь-яким чином наповнювати сімейний бюджет.

Разом з тим, суспільна напруга, обумовлена Першою світовою війною і поваленням монархії в Росії спричинила розгубленість серед парафіяльного духовенства на певний час. Із зреченням царя рухнула ілюзія захисту. Попри це, релігія продовжувала виступати стабілізатором соціальних настроїв, надихала людей оптимізмом, нагадувала про соціальну совість. Духовенство виконувало роль своєрідного транслятора, посередника між людиною і релігією (Богом). Через відсутність стабільності умов професійної діяльності, невпевненість у завтрашньому дні, конфлікти між самим духовенством, неоднозначне сприйняття зміни влади священнослужителі зазнавали морально- і соціально- психологічного тиску. Наслідком тривалого перебування у складних суспільних і побутових умовах був емоційний стрес, напруженість, прояви ворожості і пригніченості.

Отже, на морально-психологічний стан парафіяльного духовенства України у другій половині XIX – на початку XX ст. впливали невирішеність проблеми матеріального забезпечення, що часто викликало конфлікти між пастирями і віруючими та серед духовенства різних категорій; суспільні зміни у пореформений і передреволюційний часи. У повсякденному житті духовенство намагалося дотримуватися традиційної щодо сану поведінки, хоча траплялися і прояви слабкості. Важливою складовою морально-психологічного стану духовенства були сімейні відносини.

У перспективі дослідження необхідно більш глибоко проаналізувати взаємовплив різних чинників на стан духовенства в Україні означеного періоду.

Джерела та література

1. Миронов Б.Н. Социальная истори России периода империи (XVIII – начало XX в.): [в 2 т.] / Б.Н. Миронов. – Т.1. – Санкт-Петербург, 2003. – 548 с.
2. Леонтьева Т.Г. Вера и прогресс: православное сельское духовенство России во второй половине XIX – начале XX вв. / Т.Г. Леонтьева. – М., 2002. – 272 с.
3. Андрусишин Б. Військове та флотське духовенство в Україні. Період національно-визвольних змагань 1917-1921 р. / Б.Андрусишин // Людина і світ. – 2000. – №5. – С. 16-21.
4. Надтока Г.М. Православна церква в Україні 1900-1917 років: соціально-релігійний аспект / Г.М. Надтока. – К. : Знання, 1998. – 271 с.
5. Киридон А. Духовенство в радянській Україні 1920-1930-х років [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/pro/14/15.pdf>
6. Меша В.Г. Православна церква і селянство в Україні останньої чверті XIX століття // Український селянин. – 2008. – Вип.11. – С. 173-176 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc.gum/Ukrsel/2008_11/USN11p173-176.pdf
7. Опрія Б.О. Дружини православних священників та їх роль у сім'ї в кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Правобережної України) // Проблеми історії України XIX – XX ст. [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <http://dspase.nbuv.gov.ua/dspase/bitstream/handle/123456789/13927/37-Opria.pdf>
8. Законодательство Петра I / [Отв. ред. А. А. Преображенский, Т. Е. Новицкая]. – М. : Юрид. лит., 1997. – 880 с.
9. Киевские епархиальные ведомости (далі – КЕВ). Частина офіційна. – 1918. – №1-14.
10. Русское православие: веки истории / [науч.ред. А.Клибанов]. – М., 1989. – 719 с.
11. Римский С.В. Церковная реформа 60-70-х годов XIX века / С.В. Римский // Отечественная история. – 1995. – №2. – С. 166-175.
12. Морозан В. Экономическое положение Русской Православной церкви в конце XIX – начале XX вв. / В.Морозан // Нестор. – 2000. – №1. – С. 311-330.
13. Бабкин М.А. Духовенство Русской Православной Церкви и свержение монархии (начало XX в. – конец 1917 г.) / М.А. Бабкин. – М. : Гос.публичн. историч.библиотека России, 2007. – 532 с.
14. КЕВ. – 1917. – №42-43.
15. Карташев А. История Русской Церкви: [в 2 т.] / А.Карташев. – Т.2. – М. : Изд-во Эксмо, 2006. – 816 с.
16. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф.40. Харківська духовна консисторія. – Оп.101. – Спр.984. – 1 арк.
17. ДАХО. – Ф.40. – Оп.101. – Спр.982. – 3 арк.
18. Гладкий С. Православна церква і правова культура українського суспільства на початку XX ст./ С.Гладкий // Влада і церква в Україні (перша половина XX ст.): збірник наукових праць. – Полтава, 2000. – С. 55-74.
19. Центральний державний історичний архів України у м.Київ (далі – ЦДІА України). – Ф.182. Канцелярія Київських митрополитів. – Оп.1. – Спр.295. – 387 арк.
20. ДАХО. – Ф.40. – Оп.101. – Спр.981. – 55 арк.
21. КЕВ. Ч.оф. – 1917. – №36-37.

22. Феодосий (Алмазов К.З., архимандрит). Мои воспоминания: (Записки соловецкого узника) / Феодосий (Алмазов К.З., архимандрит); [подгот. текста и публ. М.И.Одинцова; О-во любителей церковной истории]. – М. : Крутицкое Патриаршее Подворье, 1997. – 259 с.
23. КЕВ. – 1917. – №46-47.
24. Дорошенко Д. Православна Церква в минулому і сучасному житті українського народу / Д.Дорошенко. – Берлін : Б.в., 1940. – 69 с.
25. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВО). – Ф.1071. Міністерство ісповідань Гетьманського уряду. – Оп.1. – Спр. 138. – 41 арк.
26. ЦДАВО. – Ф.1071. – Оп.1. – Спр. 66. – 200 арк.
27. Евлогий, митрополит. Путь моей жизни: Воспоминания митрополита Евлогия (Георгиевского), изложенные по его рассказам Т.Манухиной. – М. : Моск.рабочий; ВПМД, 1994. – 621 с.

Потапова Е. Б. Морально-психологическое состояние православного духовенства Украины во второй половине XIX – в начале XX в.

В статье рассматриваются изменения в социально-психологическом восприятии действительности православным духовенством в Украине во второй половине XIX – в начале XX в. Сделана попытка выделить основные факторы, которые привели духовенство в сложное морально-психологическое состояние. Обосновывается мысль, что православные священники под влиянием сложных, нестабильных условий деятельности и социальной напряженности находились в стрессовом состоянии.

Ключевые слова: приходское духовенство, морально-психологическое состояние, богослужбная деятельность, верующие, социальное напряжение.

Potapova O. B. Moral-psychological state of the Ukrainian orthodox parish clergy in the second half of XIX – early XX century

The article covers changes in the socio-psychological perception of reality by the Ukrainian Orthodox clergy in the second half of the nineteenth – early twentieth century. It attempts to identify the main factors that led the clergy to difficult psychological state. The main idea is that Orthodox priests and clergymen through complex and unstable conditions were in a stressful condition.

Keywords: parish clergy, moral-psychological status, liturgical activity, faithful, social opinion.

УДК 94(477.82)“183”:[28:262.1]

I. А. Баляс

РОЛЬ УНІАТСЬКОГО КЛІРУ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XIX ст.

Спираючись на наукову літературу, архівні документи та матеріали періодичної преси, автор аналізує участь греко-католицького духовенства у суспільно-політичному житті Волинської губернії в першій третині XIX ст. Відзначається, що в даний період уніатам вдалося зміцнити власні позиції, зокрема було відновлено ієрархію. З іншого боку в цей час посилюється тиск на конфесію з боку офіційної влади. Незважаючи на це, на думку автора, греко-католицьке священство мало великий авторитет серед населення губернії, що насамперед пояснюється глибокою релігійною традицією унії в краї.

Ключові слова: греко-католицьке духовенство, царський уряд, Волинська губернія.

Сьогодні для того, щоб всебічно висвітлити історію України, потрібно звернути велику увагу на регіональні дослідження. Зокрема, важливо визначити вплив різних конфесій на суспільно-політичні процеси у різних регіонах. Саме на території Волині, де традиційно перепліталися інтереси уніатського, римо-католицького та православного духовенства, відносини між ними набули характеру міжконфесійного протистояння. Паралельно, в краї гостро стояло питання стосунків між церквою і державою. Тому всебічний аналіз цієї проблеми допоможе уникнути багатьох питань у міжрелігійних відносинах сучасного українського суспільства.

Метою даної статті є з'ясування ролі греко-католицького духовенства у суспільно-політичному житті Волині в контексті церковної політики самодержавства в першій третині XIX ст. Для вивчення зазначеної проблеми автором опрацьовано й залучено архівні документи, матеріали періодики та наукові розвідки, зокрема монографії П.Батюшкова, М.Кояловича, С.Жилюка, Н.Стоколос. Історик XIX ст. П.Батюшков пояснював релігійну політику російського уряду прагненням захистити біле уніатське духовенство та мирян від кривд з боку католиків та окатоличених базилиан [1]. Його сучасник М.Коялович вважав, що криза греко-католицької церкви настала внаслідок латинізації унії. Вчений стверджував, що головну роль в цьому процесі відіграли василіани [2]. Сучасні історики є більш об'єктивними у висвітленні даного питання. С.Жилюк відзначає домінуючий вплив греко-католицької церкви на жителів краю [3]. Вчений наголошує, що уніатська церква була головною перешкодою на шляху русифікації українського народу. Праці Н.Стоколос не присвячені безпосередньо греко-католицизму на Волині. Н.Стоколос аналізує конфесійні трансформації в Правобережній Україні під владою Російської імперії [4, 5]. Проте ці дослідження дають можливість висвітлити роль уніатського кліру цього регіону у контексті ширшого географічного простору. Таким чином, проблема частково проілюстрована в згаданих працях, але на сьогодні спеціального дослідження, в якому б